

УДК 811.163.1'367.622'366.2:[091:003.349

Марија ПАУНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

marija.paunova@flf.ukim.edu.mk

КОН ДЕКЛИНАЦИЈАТА НА ИМЕНКИТЕ ВО ТЕКСТОВИТЕ СО ПРАВНА СОДРЖИНА

Апстракт: Предмет на интерес во овој прилог е деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина, односно акцентот е ставен на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија (1999 г.). Крмчијата како текст со религиозно-правна содржина, претставува одлична основа за расветлување на некои прашања врзани со деклинациските особености на именките и движењето од синтетизам кон аналитизам, преку споредба со состојбата засведочена во текстовите со библиска и со химнографска содржина (од XII до почетокот на XV век) од македонска јазична редакција.

Клучни зборови: деклинација, особености, македонски црковнословенски ракописи, крмчија

Marija PAUNOVA

Blaže Koneski Faculty of Philology

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

marija.paunova@ff.ukim.edu.mk

TOWARDS THE DECLENSION OF NOUNS IN TEXTS WITH LEGAL CONTENT

Abstract: The subject of interest in this article is the declension of nouns in texts with legal content. The emphasis is placed on the features of the declension in „Mazurinska krmčija” (1999). „Krmčija”, as a text with religious-legal content, represents an excellent basis for the clarification of some issues related to the declensional characteristics of nouns and the movement from synthesis to analysis, through a comparison with the situation reflected in texts with biblical and hymnographic content (from XII to the beginning of the XV century) from a Macedonian Recension of Church Slavonic.

Keywords: declension, characteristics, Macedonian Church Slavonic Manuscripts, krmčija

Како наш прилог во чест на традиционалното чествување на долгогодишните членови на Катедрата за славистика при Филолошиот факултет *Блаже Конески* во Скопје, во овој број посветен на проф. д-р Красимира Илиевска, се одлучивме да се задржиме на особеностите на деклинацијата на именките во *Мазуринската крмчија*, објавена во 1999 год. во рамките на едицијата Стари текстови при Институтот за македонски јазик *Крсџе Мисирков*. Истражувањата на Красимира Илиевска поврзани со историјата на јазикот, главно, се однесуваат на средновековната правна литература, па оттаму вреден за споменување е и нејзиниот придонес во проучувањето на деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина, како еден дел при разгледувањето на морфосинтаксичките особености на Мазуринската крмчија.

Во рамките на досегашните проучувања на *движењето* на македонскиот јазик од синтетизам кон аналитизам, како едно од

суштинските прашања од историската морфосинтакса, е посветувано внимание во одделни прилози, студии или како дел во монографските изданија на ракописите при анализа на морфолошките особености на ракописот.¹ Во македонската палеославистика придонес во истражувањето на ова значајно прашање претставуваат трудовите на: В. Десподова, П. Хр. Илиевски, Б. Конески, Д. Пандев, М. Паунова, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска. Исто така, оние автори што се занимавале со лингвистичка анализа на одделни ракописи во соодветен обем го опфатиле и прашањето за деклинацијата на именките (Н. Андријевска, В. Костовска, Л. Макаријоска, М. Миовски, В. Мошин, С. Поп-Атанасова, Е. Црвенковска, М. Цубалевска).²

Предмет на наш интерес во овој труд е деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина со акцент на состојбите и тенденциите во Мазуринската крмчија (Мазур.). Со ставање на фокусот на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија, (текст од третата четвртина на XIV век), се следат/се (до)расветлуваат некои тенденции врзани со деклинациските особености на именките и движењето од синтетизам кон аналитизам, преку споредба со состојбата засведочена во текстовите со библиска и со химнографска содржина (од XII, XIII, XIV, па сè до почетокот на XV век) од македонска јазична редакција. Нашата цел во овој прилог е уште еднаш да посочиме на некои покарактеристични тенденции во трансформацијата на старата граматичка структура преку споредба на состојбата на деклинацијата (од формален и од функционален аспект) одразена во жанровски разнообразни текстови, а кои досега биле предмет на наше иследување. За првпат во анализата е вклучен текст со правна содржина. Во минатото спомениците со правна содржина се сметале за недоценет дел на великоморавското литературно наследство (Рибарова 2005: 15).

Во споменатиот труд, К. Илиевска (1999: 83) нагласува дека

- 1 Во 2011 г. излезе од печат книгата на М. Паунова, *Деклинација на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција*, во која се обработени деклинациските особености на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција и развојот на македонскиот јазик од синтетизам кон аналитизам, како едно суштинско и акутелно прашање од историската морфосинтакса и од историската граматика, воопшто.
- 2 На падежниот систем на именките во словенските јазици и на неговите промени, филолозите-слависти повеќе од сто и педесет години му посветуваат внимание како на важно, ако не и на најважно прашање во историјата на јазикот (В. Георгиев, И. Дуриданов, В. Јерковиќ, С. М. Куљбакин, Ф. В. Мареш, К. Мирчев, М. Михаљевиќ, Ј. Русек, А. М. Тотоманова, И. Харалампиев, И. К. Ходова, Е. Чешко, К. Штајнке и др.).

карактерот и содржината на крмчиите не би требало да даваат материјал (поради ограничени можности за слободно јазично изразување во текстови со правна материја) во оваа насока,³ но сепак некои тенденции и правци на развој, движење од синтетизам кон аналитизам се забележуваат, особено ако се има предвид периодот во којшто е создадена Мазур.

Имено, започнатиот процес на нарушување на синтетичката деклинација во црковнословенскиот јазик го разгледуваме од аспект на рушење на старите синтетички елементи, т.е. единствено ги документираме и ги коментираме поновите јазични својства карактеристични за јазикот на македонската црковнословенска писменост, а кои се одразени и во Мазур. Споменатите состојби од историјата на падежниот систем на именките ги илустрираме преку споредба на состојбата во четиринаесет црковнословенски ракописи настанати во различен период и во различни скрипториуми⁴ на пошироката македонска територија, со акцент врз репрезентативните текстови од Охридската и од Кратовската школа: Битолскиот триод, Добромировото евангелие, Охридскиот апостол, Болоњскиот псалтир, Вранешничкиот апостол, Загрепскиот триод, Орбелскиот триод, Радомировото евангелие, Радомировиот псалтир, Хлудов триод, Карпинското евангелие, Кратовското евангелие, Мазуринска крмчија, Македонското четвороевангелие. Опфатени се текстови настанати во периодот од XII до крајот на XIV век односно до почетокот на XV век.⁵

Во продолжение наведуваме дел од процесите кои се карактеристични за долговековното реструктурирање на граматичката структура, а кои се потврдени во Мазур. Во фокусот се подновувањата, промените во деклинацијата на именките, почнувајќи од мешањето на основите (вкрстување на наставките, генерализирање на наставките, намалување на бројот на деклинациски типови); мешањето на падежите;

- 3 Дел од очекуваните промени ги неутрализира можното влијание на српската редакција на црковнословенскиот јазик, зашто Мазур. претставува посебна редакција на Светосавската крмчија (Рибарова 2005:15).
- 4 При изборот на ракописите се раководеме од потребата тие да ја презентираат состојбата од целата македонска јазична територија и жанровски да се разликуваат, со цел да се добие поширока претстава за конкретните состојби во текстовите и за да се прикажат развојните процеси одразени во нивниот јазик
- 5 Во литературата посветена на овој проблем, XII, XIII и XIV век се сметаат за период кога дошло до решителен развој од синтетизам кон аналитизам и до клучна преобразба на падежниот систем. Затоа сметавме дека македонските ракописи од XII до крајот на XIV век се подобни за објаснување на историјата на деклинацијата и дека добро го илустрираат разложувањето на синтетичката деклинација и преодот од синтетизам кон аналитизам.

стрежегот за востановување и за затврднување на општа падежна форма; замената на падежните наставки со аналитички предлошки конструкции, особено покрај некои глаголи и слични појави.

Во историскиот развој на деклинацијата, мошне рано доаѓа до асимилирање на непродуктивните основи од страна на продуктивните, како резултат од заемно (воз)дејство на различни деклинациски типови, т.е. како резултат од меѓусебното влијание (мешање) на именските основи и на падежните завршоци на именките. Б. Конески (1981: 134) во оваа насока зборува за „аналогно воздејство на именките од една основа врз друга“. Притоа, кога доаѓа до мешање на различни основи и мешање на различни наставки за еден ист падеж, се случува постепено губење на чувството за различните флексиски показатели како средство за изразување на синтетичките односи.

Во Мазур. е забележана напоредност во употребата на дативните наставки-овии-оу, имајќи предвид дека проширената/двосложната наставка е распространета и кај други именки, не само кај оние од -о-основата за означување живо суштество: *послѣдовавѣши мѣжеви 97, приносити кз олтаревѣи 26 об., монастиревѣи да бѣдетъ прѣдана 86 об. (Мазур.)*.⁶ Иако е повообичаено оваа наставка да се среќава кај едносложни одушевени именки, следиме примери и кај повеќесложни именки и кај неодушевени именки, предмети. Наставката кај оваа група именки се појавува подоцна (Кульбакин 1930: 72). Оваа појава не е непозната; потврдена е и во други текстови: *грѣховѣи 67г2х, постовѣи 50v, ѡмовѣи 94v (Бит); грѣховѣи 69г, законовѣи 39г (Охр); крѣстовѣи 7v1, свѣтовѣи 6v12 (Хлуд); тогдѣ вѣставѣ запрѣти вѣтровѣи и морѣо 30г18, и дадите старѣшинѣ пировѣи 5г13 (Крп)*.⁷ Употребата

6 За илустрирање на промените, во интерес на просторот, приведуваме до два примера, иако во некои од ракописите примерите се засведочени побројно. Примерите од ракописите се редат хронолошки, а во рамките на векот потврдите се дадени според азбучниот ред на ракописите (в. Список и кратенки на користени извори на крајот од трудот). Во примерите не се внесени употребените надредни/акцентски знаци, иако ги сметаме за многу важни од палеографски, од фонетско-фонолошки аспект, но тие излегуваат од рамките на нашата анализа, имајќи предвид дека не влијаеле врз промените на формите на именките во нивниот историски развој.

7 Примерите се земени од изданијата на ракописите и од одделни студии: Кульбакинѣ, М. С. 1907. *Охридская рукопись апостола*; Конески, Б. 1956. *Вранешнички айосѣол*, Скопје; Угринова-Скаловска, Р. Рибарова, З. 1988. *Радомирово еванѣлие*, Скопје; Угринова-Скаловска, Р., Десподова, В. 1992. *Добромирово еванѣлие II*, Скопје-Прилеп; Десподова, В. (ред.), Бицевска, К., Пандев, Д., Митревски, Љ. 1995. *Карѣинско еванѣлие*, Прилеп-Скопје; Поп-Атанасова, С. 1995. *Линѣвисѣичка анализа на Биѣолскиоѣ ѣриод*, Скопје; Макаријоска, Л.

на -ови кај неличните именки најчесто е во случаи на персонификација (Вајан 1952: 113).

Во датив еднина наставката -ови редовно се среќава уште во најстарите старословенски евангелија и тоа најчесто кај именките што означуваат живо суштество (т.е. најмногу кај личните именки): богови (Зогр, Мар); исоусови (Ас, Зогр, Мар); петрови (Мар, Ас). Оваа наставка е засведочена и во огромен број примери во црковнословенските ракописи од македонска редакција кај именките што означуваат лични имиња, како и кај општите именки што означуваат живи суштества. Дури морфемата -ови/-евни се распространува и во други деклинации (именки со основа на -јо-, на -ј- и на -ен-) со што се следи поширокото влијание на -ј-основата врз продуктивните основи во дат. едн., воопшто. Примери: вратови 95v (Бит); архитриклинови 126v15 (Дбм); мѣре ишанови 9г (Охр); сѣви 8d, 45d (Бон); паулови, петрови, филипови (Вран); пилатови 157v (Заг); кь христови 155b2 (Орб); исѣи 40a19 (Рад); авраамови 110v9 (Рдм); дѣмонови 71r227, правѣдникови 113r17 (Хлуд); прѣдашѣ пилатови 104v14 (Крп); архисынагогови 46v1-2 (Крат); петрови 89r4, 50v2 (Мкд).

Преминот кон аналитички начин на изразување на падежните односи доаѓа до израз преку низа појави, кои се проследуваат во (речиси) сите разгледани македонски црковнословенски ракописи, и тоа: неправилната употреба на падежите и процес на меѓусебна замена на падежните

1997. *Радомиров ѡсалѣир*, Скопје; Црвенковска, Е. 1999. *Загрејски ѡриод*, Скопје; Костовска, В. 2003. *Македонско четвороеванѣлие*, Скопје; Щепкин, Н. В. 2005. *Болонская псалтырь*. Дел од примерите за Болоњскиот псалтир се преземени од Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*, Москва и од Георгиевски, Г. 2001. *Македонисѣички сѣудии*, Скопје. При наведување потврди од Орбелскиот триод се служевме со: Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*, Москва и со Црвенковска, Е. 2006. *Јазикои и сѣилои на ѡриодои*, Скопје. Примерите од Хлудовиот триод се цитираат според изданието на Rusek, J. 1964. *Deklinacija i użycie przypadków w triodie Chłudowa*, Wrocław-Warszawa-Kraków. За илустрирање на примери од Кратовско евангелие ги користевме: Георгиевски, Г. 1971. *Крајовско еванѣлие*, МЈ XXI, Скопје, 87-100; Георгиевски, Г. 1997. *Поѓлед врз морфологијата на Крајовското еванѣлие*, Македонистика, 1, Скопје, 135-147 и со Георгиевски, Г. 2001. *Македонисѣички сѣудии*, Скопје. Канонските примери од Асеманово, Зографско и Мариинско евангелие се преземени од Вајан, А. 1952. *Руководство по старославянскому языку*. Москва; Дуриданов, И. 1955. „Към проблемата за развој на българският език от синтетизъм към аналитизъм“, *Годишник на Софијският Универзитет. Филологически факултет*. Том LI, 3, 87-272; Куљбакин, М. С. 1930. *Сѣарословенска ѣрамаѣика*. Београд; Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*. Москва. Вклучени се и примери од изборните четива на овие споменици од учебникот по старословенски јазик на Угринова-Скаловска, Р. 2006. *Сѣарословенски јазик*, Скопје.

форми една со друга; неправилна (случајна) употреба на падежните наставки, како и појава на синтаксички нејасни места, кои се потврда за расколебаното чувство за употреба на падежите; погрешната употреба на падежните форми со несоодветни предлози; позасилена употреба на падежни форми со предлози (предлошко-падежни конструкции) за сметка на беспредлошките; постапно разлагање (одумирање) на одделни падежи и нивно заменување од страна на општата падежна форма; затврднување на општата падежна форма и нејзино навлегување во сферата на другите коси падежи;⁸ отсуство на конгруенција меѓу именката и нејзините определби; зголемена употреба на предлози со општата падежна форма, односно зачестена употреба на предлошки аналитички конструкции за изразување падежни односи и сл.

Така, покрај правилна употреба на партитивниот генитив во Мазур. има и примери за колебање: еџе ꙗѣс приносите кѣ олтаревѣ млѣко и мѣдѣ или оловинѣ или мѣдовинѣ или ѣвотно кое или сочива такоаа 26. Во другите текстови од македонска редкација, беспредлошкиот партитивен генитив најпрвин бил отстранет со конструкција на генитив и предлогот отъ, (уште од најстарите текстови), кога означувал дел од нешто: посъла дѣла отъ оуѣеникѣ его (Л XIX, 29 Зоґр), и посъла два отъ оуѣеникѣ своихѣ (Мк XIV, 13 Дбм), посла два отъ оуѣеникѣ своихѣ 92v26-27 (Хлуд), 102v7 (Крп). Исто така, се среќава и негова замена со општа падежна форма, засведочена од XII и XIII век,⁹ по именки кои означуваат количество и мерка, по броеви, по бројни прилози (вода, вино, виноградъ, хлѣбъ, млѣко, оуѣѣтъ, врашьно, мало, мѣного, колико, доволно, ѣасть и др.):¹⁰ народъ многѣ людие 115v (Дбм); мноѣво дѣти 133v22 (Заґ); мноѣство пшеницѣ и вино, изыдетъ полъ градъ, мноѣство безднѣ 92v25, богоуѣици мноѣство и юденскѣи ꙗзѣикѣ (Хлуд).¹¹

Засведочен е посесивен датив наместо очекуваниот генитив или паралелно со него е: прѣжде пришествѣа словоу 135, старѣшинѣи ѣ бѣхѣ събороу 8 (Мазур). Искажувањето на посвојноста со датив е стара црта (Русек 1964: 96), која во извесен број примери се среќава во канонските ракописи

- 8 Р. Угринова-Скаловска (1979: 90) позачестената употреба на општата падежна форма (*casus generalis*) ја наведува во групата на признаци што го карактеризираат губењето на синтетизмот во деklinацијата.
- 9 И.К. Ходова (1963: 129–134) не наведува ниту еден пример од старословенскиот за замена на партитивниот генитив со општа форма.
- 10 Партитивниот генитив се употребува и по некои именки и по некои глаголи кои во својата семантика содржат количествена карактеристика (Чешко 1970: 222).
- 11 За изразување партитивност често се употребува множинската форма на именката, а во единиската форма таква улога имаат именките со збирно значење (Ходова 1963: 129), што се потврди и во дел од примерите од анализираниот материјал.

(вѣроуѣте въз сѣѣ да снѣе сѣѣтоу вѣдѣте Ј XII, 36 Мар, въз оставленіе грѣхѣмъ Мк I, 4 Мар), а поредовно се следи од почетокот на XII век. Нагласена употреба на датив со посвојно значење има во ракописите од XIII век (Пандев 1988: 154). Во XIV век дативот, речиси, целосно ја презема функцијата за изразување посесивност. Во посесивна служба дативот најдолго се задржал.¹² Тука дури и ја зацврстил позицијата по губењето на генитивот и станал единствен падеж за изразување посесивност.¹³ Преземањето на посесивната функција од страна на дативот доаѓа оттаму што генитивот е преобременет со значења (Дуриданов 1955: 79).

Локативот најрано бил засегнат од процесот на истиснување¹⁴ и тоа најчесто во предлошките конструкции со въз, на. Стимулот доаѓал оттаму што акузативот, покрај локативот, се употребувал во предлошки конструкции со въз, на за означување место. Губењето на разликата што постоела кога акузативот се употребувал со глаголи што покажуваат движење и изразувал просторни односи во динамичен аспект (Дуриданов 1955: 101-102), а локативот (и инструменталот) при глаголи кои означуваат мирување, наоѓање на едно место – довело до отпаѓање на локативот и до навлегување на општата форма во сферата на негова употреба. Таа спротивставеност рано е расколебана под влијание на балканските јазици каде што не постоела разлика меѓу категоријата на движење наспрема мирување.¹⁵ Примери поврзани со промените како резултат на губење

- 12 Доказ за големата виталност на посвојниот датив е неговата зачуваност до денес во дијалектите, и тоа особено ако се земе предвид фактот дека меѓу падежните остатоци во дијалектите најбројни се формите на дативот (Конески 1986: 163–166). Сп. со состојбата во Крн (Илиевски 1972: 129–132).
- 13 Формалната блискост на грчкиот генитив на -оу и словенскиот датив на –оу од о-основите, смета П. Хр. Илиевски (1988: 106), е причина за зачестената употреба на датив за искажување посвојност, и за ограничување на генитивот во истата функција. Честата употреба на датив со посесивно значење (Конески 1956: 32) е особеност на народниот говор. Не треба да се исклучи ни поттикот од балканските јазици за кои е типично мешањето на функциите на дативот и на генитивот (Илиевски 1972: 130).
- 14 Најрано се изгубиле локативот и инструменталот, потоа генитивот и на крај дативот (Илиевски 1988: 109; Конески 1986: 161-162). П. Хр. Илиевски (1988: 109) нагласува дека во старословенскиот јазик локативот и инструменталот немале на што да се потпрат во хеленизираната и романизирана балканска јазична средина (по губењето на дативот во грчкиот и на аблативот во латинскиот кои ги носеле функциите на инструментал и локатив) и не е чудно што први подлегнале на процесот на редукција.
- 15 Според И. Дуриданов (1955: 95) треба да се има предвид и раширеното расколебување на границата меѓу соодносот движење наспрема мирување во народниот јазик низ XIII век. Тој вели (1955: 103) дека предлошките форми со

на разликата меѓу категориите насока и место (движење и мирување), има од старословенскиот. Потврдите за овој процес се поинтензивни по предлозите *въ*, *на*, а спорадични случаи на мешање на акузатив со локатив се забележани по *о*, при: *синаџще во вса вселенџ ѝченици 22v*, *брани меча и смрти славни не ѝстрашше са схранисте в вѣрџ стѣ хомь възмагаеми мѣци 44r* (Бит); *иже бждеть на кровь 96v* (Дбм); *положж врагзї твож подножие ногама твоима 60r16-17* (Охр); *призва гла на зема 169a* (Бон); *на .л. сребрники* (сп. со Орб *на .л. сребрницѣхъ господи* и *на лобзани лстивѣ искаж тебе юдене ѝвити 174d28*) (Заг); *егоже видѣ въ адъ 82a9* (Орб); *ѣна сѣши въ точение крови 70b6-7* (Рад); *видѣхѣ въ гра аѣра*, *положиш на нѣо оуста своа 66v12* (Рдм); *егда славни ти оученици на омывение вѣсѣрѣж просвѣш ахж 105r3-4* (Хлуд); *иже съза своа храминѣ на камени 13r6-7* (Мкд). Во ред случаи во Мазур. локативот се употребува правилно, но има и замена на локатив со акузатив при глаголи на мирување, особено по предлози што се употребувале со двата падежа, па се добивале предлошко-падежни конструкции (*въ+акузатив место локатив*): *ѡ тѣдоу въ малыи коравицѣ или въ ладїа прѣлѣзше 81*, и *бываѣшимъ въ плеть хсѣа 136*.¹⁶

Во Мазур. доаѓа и до колебање во употреба на некои падежи во предлошки (предлошко-падежни) конструкции.¹⁷ Датив се употребува наместо генитив зад предлогот *без*: *быти без градникоу и без домкоу 82*, *без измѣникоу... 82*; исто така, и акузатив се среќава место генитив зад предлогот *без*: *без дѣти емѣ сѣшѣ...* Интересен пример донесува Мазур. кога зад предлогот *съ* е употребен датив место инструментал; *съ тѣломъ и бѣствѣ 5*. Предлогот *ѡ* (*штѣ*) наместо со генитив се употребува со акузатив, што може да укажува на моментот кога акузативот е во улога на *casus generalis* или да се има предвид фонетско-фонолошкиот фактор, односно мешање на носовките: *иже ѡ мариѣ рождѣшаго са чѣка 5*, *чѣкѣ ѡ дшѣ и тѣлесе 8* (Мазур). Оваа појава кога акузативот (општата форма) го ограничува генитивот во предлошки конструкции уште од XII век (Конески 1986: 163) се среќава

на, *въ* со акуз. м. лок. се никнати спонтано од народниот јазик, а не од грчкиот оригинал и дека се доказ за разложувањето на локативот од најрано време (Зогр, Мар). Без поткрепа од живиот говор тие форми ‘механички пренесени’ од грчкиот јазик нема да заживееле, како што не заживеал акуз. + инф. од грчкиот, иако е неоспорно дека соседното јаично влијание го забрзало процесот на губење на разликата меѓу категоријата на движење и мирување (Илиевски 1988: 110–111).

16 Сп. со состојбата во: *въ всакоу... и клевету Варсонофиевска крмчија XIV век*, *клевету Чудовска крмчија 1499 г.* и во *Иоасафовска крмчија од XVI век* (Илиевска 2004: 49–52, 254–255).

17 Предлозите првично служеле за уточнување на падежните функции, но постепено стануваат носители на падежните односи, со што наставките кај именките стануваат непотребни (Чешко 1970: 281).

и во текстови со различна жанровска припадност. Со предлози коишто бараат генитив се употребува општата падежна форма во: изъ жтроѡж 16v, 17v, 80r (Бит); до врѣхъ 43v20 (Дбм); по пѣ: ѡ дѣланиѣ стѣхъ 3r, 4r (Охр); ѡ зимзи лютѣ бзѣвзшъ 209d (Бон); и млть ради и члбѣна, ѡ стрѣсть насъ избави лба-ж, ѡ чтыж ѡтроковицѣ 21c5-6 (Орб); ѡ смокъбѣницѣ 156c9-10 (Рад); ѡ безънъ ѡжъ, ѡ мжжж 145r8 (Рдм); безъ доушъ 136v8-9 (Хлуд); до прѣселенїа 1r9 (Крат); ѡ хриинъ 3r1, ѡ ѣроусалїмъ 7v1 (Мкд). Неоспорно е дека во развојот од синтетизам кон аналитизам акузативот играл најважна улога и се налагал како општа форма.¹⁸ Општата падежна форма се употребува со различни предлози наместо други падежни форми во повеќето македонски црковнословенски споменици. Процесот на појава на општата падежна форма со предлози се одвивал постепено и нерамномерно кај секој одделен предлог, што се потврди и во Мазуринската крмчија.

Бројот на примерите што покажуваат замена на генитив со акузатив се наголемува со оние случаи во кои падежните форми за генитив и за акузатив еднина се изедначени по фонетско-фонолошки пат, како резултат на замена на назалите во овие два падежа, особено кај именките од женски род. Ова е еден од факторите што му овозможиле на акузативот да стане општа, генерална падежна форма. Падежите што имаат широка употреба истовремено се и семантички хетерогени и тоа им овозможува да се распространат и да преземаат нови семантички улоги, како што се случува со акузативот по губењето на разликата за место и насока. Акузативот е семантички богат и се употребува со голем број глаголи и тоа му е предуслов да навлегува и во функциите на другите падежи кои поради своја ограничена семантика се подложни на истиснување. Поголемата фреквенција на акузативот е зголемена и во контактот со несловенските јазици, особено во поглед на предлошките конструкции. Така се упростил падежниот систем и се јавила една општа форма за косите падежи, односно *casus generalis*. Соболев (1991: 71) истакнува дека појавата на општата падежна форма во балканословенските јазици се доведува во врска со

18 Кај консонантските основи и кај именките со основа на -ѡ, во Мазур. се следи типична појава, повообичаена за ракописи од XIV век – налагање на акузатив врз номинатив: лѡбовъ, каменъ, дѡштеръ. Од XII век, по аналогија на именките од ѣ-основата (каде што номинативот е еднаков со акузативот), кај именките со основа на -ѡ започнало изместување на стариот номинатив со наставката -зи од страна на акузативот (Дуриданов 1955: 40, 124). Во средновековните текстови, почнувајќи од XII век, се појавуваат формите цркъзъ, лѡвзъ (Русек 1964: 32). Појавувањето на акузативната наставка наместо номинатив кај консонантските е-основи е влијание на именките од машки род од о-, ѣ-основа каде што номинативот е еднаков на акузативот во еднина. Оваа појава по аналогија е пренесена и кај именките со основа на -ѣр.

јазичниот контакт или како резултат на внатрешно ширење на акузативот. Според Миовски (1996: 123) овие појави се случуваат „во контекст на стремежот за унифицирање на хетерогената и хипертрофната состојба и за сведување на поекономичен систем со постепено установување на општата форма и со нејзиното затврднување во македонската јазична средина.“

Многу неусогласени конструкции (каде што нема согласување ниту во број, ниту во падеж) се доказ за релативната стабилност на деклинацијата. Овие недоследности се јавуваат на места каде што јазикот станал малку послободен (Илиевска 1999: 90). Всушност, ослабнатиот усет за граматичката изразност на наставката, како и отсуството на усет за правилна употреба на падежите, доаѓа до израз при несогласувањето меѓу падежот на именката и падежот на нејзините определби. Документирани примери сведочат за сериозно колебање кај писарот што се однесува до синтетичката деклинација (Русек 1964: 90). Потврди се забележани од најстарите старословенски евангелија: по оному полоу норздана (Мк X,1, Мар); вџ домоу своѐму (Мк VI, 4 Зогр); а се среќаваат и низ целиот црковнословенски период: рџками вѣрни въсплѣсамъ (Бит), приде въ въсџ странџ норданьска Л 3,3 (Дбм), на лазарева сѣ^б (Орб), чти шѣъ твои и матеръ твоѐа 51v (Крп).

Заклучни белешки

По проследување и на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија во споредба со другите текстови од македонска редакција, добиваме поширока слика за континуитет во развојот од една страна, а од друга страна ги следиме специфичностите одразени во анализираните ракописи со различна хронолошка, територијална и жанровска припадност, односно (не)држење до старословенската архаична традиција во некои споменици, притоа имајќи предвид дека за првпат во нашата анализа е вклучена крмчија.

Се потврди констатацијата на К. Илиевска (2005: 84) дека деклинацијата во Мазур. е стабилна и, главно, ги зачувала традиционалните форми и особености. Многу се активни конструкциите: на акузатив со инфинитив: гла себе быти велика силџ бѣиџ 150 об., ирода ѣ ха мнѣхџ быти 150 об.; на датив и инфинитив: еже быти сѣшествоу въсплѣтноу и самодвижнѹ 8, иже не вѣдѣти шѣъ боу нашѣмѹ 183; потоа конструкции со апсолутен датив: константиноу црѹ споуо 3 об., сзворѹ ѣ вывшоу 50. Неоспорно е дека Мазур. дава малку поархаична слика во споредба со други разгледувани ракописи, особено оние од XIV век. Овие согледувања водат во насока на потврднување на познатиот факт дека текстовите со религиозно-правна

содржина се одликуваат со поголема архаичност и конзервативност на јазикот (Илиевска 1999: 7).

Во речиси сите разгледани ракописи од формален аспект се следат многу иновации: се намалува формалното богатство од деклинациски типови како резултат на заемно (воз)дејство на различни деклинациски типови, при што како неопстојни се јавуваат непродуктивните консонантски основи од сите три рода. Појавата на мешање на основите е стара појава регистрирана во старословенските ракописи, а во ракописите од црковнословенскиот период, особено од втората половина на XIII век па натаму, зема голем замав и е прилично раширена појава. И во Мазур. доста често кај именките од машки род нашироко се документира мешањето на -о- со -й- основа.

Показателни се и подновувањата на синтаксичко ново, особено од XIII век натаму, имајќи предвид дека во овој период се создава поголем јаз меѓу книжевниот јазик и говорниот јазик, така што традиционалните, конзервативните јазични црти тешко се одржуваат. Имено, голем дел од падежните форми дури и во текстовите со правна содржина почнуваат да се користат неправилно; доаѓа до изразита замена на еден со друг падеж; акузативот се меша со генитивот (со партитивен) и обратно; се употребува датив со посесивно значење наместо генитив; акузативот се налага врз номинативот. Отстранувањето на разликата меѓу категориите на движење и мирување доаѓа до израз при раното истиснување на локативот од страна на акузативот, особено по предлози со локално значење (вз, на). Во Мазур. се илустрира и акузатив (со/без предлог) со некои глаголи кои барат дополнување во генитив или во датив.

Список и кратенки на користени извори¹⁹

Ас	Асеманово евангелие, крај на X – почеток на XI век
Зогр	Зографско евангелие, крај на X – почеток на XI век
Мар	Мариинско евангелие, прва половина на XI век
Бит	Битолски триод, XII век
Дбм	Добромирово евангелие, XII век
Охр	Охридски апостол, XII век
Бон	Болоњски псалтир, XIII век (1230-1241 год.)

19 Кратенките на ракописите и нивната хронологија се дадени според *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, том I, Скопје 2006, 208. Ракописите се подредени хронолошки, а во рамките на векот се дадени по азбучен ред.

Вран	Вранешнички апостол, XIII век
Заг	Загрепски триод, XIII век
Орб	Орбелски триод, XIII век
Рад	Радомирово евангелие, XIII век
Рдм	Радомиров псалтир, XIII век
Хлуд	Хлудов триод, XIII век
Крп	Карпинско евангелие - XIV век
Крат	Кратовско евангелие – XIV век
Мазур	Мазуринска крмчија – трета четвртина на XIV век
Мкд	Македонско четвороевангелие, XIV- XV век

Користена литература

на кирилица:

- Вайан, А. 1952. *Руководство по старославянскому языку*. Москва.
- Георгиевски, Г. 1971. „Кратовско евангелие“, МЈ XXI, 87-100.
- Георгиевски, Г. 1977. „Поглед врз морфологијата на Кратовското евангелие“, *Македонистика* 1, 135-147.
- Георгиевски, Г. 2001. *Македонистички сџуџии*. Скопје.
- Десподова, В. (ред.), Бицевска, К., Пандев, Д., Митревски, Љ., 1995. *Карпинско евангелие*. Прилеп-Скопје.
- Дуриданов, И. 1955. „Към проблемата за развој на българскиот јазик от синтетизъм към аналитизъм“, *Годишник на Софийскиот Универзитет. Филологически факултет*. Том LI, 3, 87-272.
- Илиевска, К. 1999. *Мазуринска крмчија*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Илиевска, К. 2004. *Закон за судниот јазик*. Скопје: МАНУ.
- Илиевски, Хр. П. 1972. *Крнински дамаскин*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Илиевски, Хр. П. Илиевски. 1988. *Балканолошки лингвистички сџуџии*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Конески, Бл. 1956. *Вранешнички апостол*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Конески, Бл. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Костовска, В. 2003. *Македонско четвороевангелие*. Скопје.
- Кульбакин, М. С. 1907. *Охридска рукопись апостола*. Софија.
- Кульбакин, М. С. 1930. *Старословенска граматика*. Београд.
- Макаријоска, Л. 1997. *Радомиров псалтир*. Скопје.